

LES DIFÍCILS RELACIONS DELS COMTES DE BESALÚ I DE BARCELONA ELS ANYS 1054-1057

Josep M. Salrach,
Universitat Pompeu Fabra

EL CONTEXT

Cap a l'any 1052 o 1053, Ramon Berenguer I, comte de Barcelona-Girona-Osona, de comú acord amb Almodis de la Marca, segona esposa del comte Ponç III de Tolosa, la va raptar, repudià la seva esposa legítima, Blanca, i s'uní amb Almodis⁽¹⁾. Immediatament, la nova parella va topar amb l'oposició de la comtessa-àvia Ermessenda, vídua del comte Ramon Borrell, i d'un sector de jerarques civils i eclesiàstics de Catalunya, contraris a acceptar aquesta unió, i va ser excomunicada pel papa i pels arquebisbes d'Arles i Narbona (1054-1056).⁽²⁾

La qüestió, que ja tenia per si mateixa dimensió política, s'enverinà en lligar-se amb les tensions que aquells anys dividien la noblesa catalana, i que l'historiador Pierre Bonnassie ha interpretat com a episodis d'un canvi social i polític que portaria al ple establiment del feudalisme. Llegint Santiago Sobrequés i Pierre Bonnassie, podríem pensar que, per l'acció, la noblesa i l'Església catalanes es van escindir en tres sectors. El sector dels homes més arrelats a la tradició carolíngia de manteniment d'una autoritat comtal i central forta (la potestat reial a mans dels comtes), que fes respectar l'ordre públic tradicional, era un sector encapçalat per la comtessa-àvia Ermessenda i integrat pels bisbes de Girona i Vic, i per vells membres de la noblesa curial, com Gombal de Besora i el senescal Amat Eldric. El sector oposat o més allunyat d'aquesta tradició era un sector d'homes que practicaven, de fet, la disseminació i apropiació de la potestat pública. L'encapçalaven els membres del clan vescomtal de Barcelona, el vescomte Udaldar II, el magnat Mir Geribert, afincat a la Marca del Penedès, i el bisbe de Barcelona, Guislabert. El tercer sector, de perfils més imprecisos, era un grup intermedi de fidels de Ramon Berenguer I i Almodis que, veient que els canvis socials i polítics eren inevitables, devien buscar una mena de compromís entre ambdues posicions, i el fonament de l'autoritat comtal sobre nous principis: ja no la llei gòtica, sinó els compromisos d'home a home.⁽³⁾

La comtessa-àvia i els seus consellers, defensors de la tradició, devien considerar del tot inadequats els mètodes de govern del comte, amb qui van estar enfrontats vers 1039-1043 i vers 1052-1057.⁽⁴⁾ Res d'estrany, doncs, que quan va esclatar l'afer del rapt de Almodis i el repudi de Blanca, Ermessenda, que controlava el comtat de Girona i escoltava els consells de bisbes que condemnaven la unió incestuosa de

Ramon Berenguer I i Almodis, ho interpretés com una ruptura de les normes polítiques, familiars i religioses, i va intrigar per formar una coalició contra el seu nét Ramon Berenguer I. En ella hauria d'entrar el comte Guillem II de Besalú⁽⁵⁾ que, segons sembla, ja estava enemistat amb Ramon Berenguer I a causa de determinades injúries que els fidels d'aquest li havien ocasionat, i que probablement estaven relacionades amb disputes per la frontera entre els comtats de Girona i Besalú.⁽⁶⁾ En represàlia, abans del 1054, Guillem va fer cavalcades pels dominis del comte de Barcelona, en les quals, com era costum, es devia practicar el saqueig, la destrucció de collites i la intimidació. S'entrava així en un espiral de mútues agressions, interrompudes per negociacions que conduïen a paus o treves, sovint molt precàries, a les quals es pretenia donar major solidesa mitjançant enllaços matrimonials entre membres de les faccions enfrontades. Guillem devia ser llavors un home jove per casar, i aquí és on entra en escena Llúcia de la Marca, germana d'Almodis.⁽⁷⁾

LLÚCIA DE LA MARCA

Aquesta dona, que va jugar un cert paper en les aliances i contraaliances que llavors es van teixir, era, com Almodis, filla de Bernat, comte de la Marca, a l'extrem nord d'Aquitània, al Llemosí, i de la seva esposa, Amèlia. Llúcia va seguir la seva germana a la cort de Barcelona, on va ser adoptada pel seu cunyat, Ramon Berenguer I, que la integrà en el seu sistema d'aliances. El propòsit del comte havia de ser donar-la en matrimoni a algun dels seus vassalls més importants o a algun dels seus enemics a qui guanyar-se.

Entre els pergamins de la secció de cancelleria de l'Arxiu de la Corona d'Aragó n'hi ha un grup de set, dels anys 1054-1057, que concerneixen les relacions de Guillem II de Besalú amb Ramon Berenguer I i que il·lustren aquesta política comtal d'aliances matrimonials, amb Llúcia com a penyora.

Com dèiem abans, Almodis i Llúcia de la Marca devien arribar a Barcelona quan la crisi política es desfermava, un grup notable de magnats qüestionava l'autoritat de Ramon Berenguer I i les relacions d'aquest amb els altres comtes catalans s'enterbolien. A partir de llavors les pugnes entre comtes, vescomtes i magnats van sovintejar. No obstant això, els episodis recurrents de violència eren interromputs per pactes i compromisos que podien ser paus, treves i canvis d'aliança, quasi sempre segellats per una unió matrimonial. Sovint es tractava de pactes fràgils que es feien i es desfeien al ritme dels canvis polítics, i amb ells es feien i es desfeien els matrimonis, malgrat els entrebancs que l'Església hi posava. En aquest tripijoc, Llúcia seria donada en matrimoni a Guillem II de Besalú, adversari del comte de Barcelona, com a penyora d'un acord polític entre ambdós. El comportament de Ramon Berenguer I es comprèn: li calia guanyar-se el comte de Besalú, separant-lo de l'aliança amb la comtessa-àvia Ermessenda i per això, i perquè no tenia filles ni

germanes per casar, va fer servir la seva cunyada, Llúcia. Es tractava de transformar un enemic en cunyat. Com dèiem més amunt, les cases de Besalú i Barcelona tenien diferències pels límits fronterers entre els comtats de Girona i Besalú.⁽⁸⁾

CONVINENÇA

Les *Gesta comitum Barcinonensium*, redactades a Ripoll vers 1180, parlen malament de Guillem II, de qui diuen que era un home colèric que va morir assassinat per instigació del seu germà i d'alguns dels seus consellers.⁽⁹⁾ Aquest comte de Besalú, que segons dèiem s'havia mantingut hostil a Ramon Berenguer I, l'11 de setembre de 1054 va acudir, envoltat de fidels, a la cort de Barcelona on va tenir un plet («*fuit ibi comotum placitum*») amb Ramon Berenguer I que va concloure amb la negociació d'un extens acord de pau (*convenientie*), pel qual el comte de Besalú es va fer «home» del barceloní, li va retre homenatge de mans i li va jurar fidelitat,⁽¹⁰⁾ Guillem II de Besalú entrava d'aquesta manera en el cercle dels vassalls del comte de Barcelona.

La convinença així pactada entre els dos comtes és de les més extenses del seu gènere. En ella Guillem II promet portar-se com ho ha de fer un vassall respecte del seu senyor i no apartar-se de la fidelitat jurada ni consentir que ningú ho faci per ell. La qüestió més important, autèntica raó del conflicte és, però, el traçat de la frontera, que Guillem II accepta modificar en profit del barceloní: li retornarà, si la troba, la carta de venda o donació per la qual Berenguer Ramon I havia posat els castells de Finestres i Colltort (Garrotxa) a mans de Guillem II de Besalú, anul·lant així la transacció; i reconeix el dret de Ramon Berenguer I sobre aquests castells, que formalment posa sota la potestat del barceloní («*Et tunc predictus Guilelmus comes recognovit ibi ipsum directum quod predictus comes Remundus debebat abere in iamdictus castris de Fenestris sive in castro de Coltort et in erorum terminis vel pertinenciis. Et postea iamdictus Guilelmus comes tradidit et iachivit iamdictus castros de Fenestras et castrum de Coltort cum eorum terminis et pertinenciis in potestatem iamdicti Remundi comitis*»), a qui fa una carta com la que temps enrere havia fet Berenguer Ramon I a Guillem I.⁽¹¹⁾

Com era habitual en les convinences fetes amb el comte de Barcelona, el seu vassall, en aquest cas Guillem II de Besalú es compromet a ajudar-lo a tenir els comtats, ciutats i bisbats de Girona i Barcelona i el comtat i bisbat d'Osona, amb els seus castells, roques i puigs, i totes les abadies canòniques i monacals, i es compromet també a ajudar-lo a tenir totes les paries d'Espanya que ara té i les que en el futur adquirirà. L'ajut, diu la convinença, es concretarà a lluitar contra tothom que vulgui prendre alguna d'aquestes coses. L'acord s'estén després sobre els greuges («*forsfarturas vel malefactas*») que homes dels comtats de Girona, Osona i Barcelona han fet i puguin fer a Guillem II i als seus. En aquest punt, Guillem es

compromet a no fer cavalcades de represàlia per aquests comtats fins després de tres mesos i sempre que en aquest termini no hagi rebut justa satisfacció pels torts soferts: «*usque quo sit fatigatus in iamdictum comitem Remundum per tres mense de directo sive de iusticia de ipsis hominibus qui fecerint iamdictas forsfacturas sive malefactas*».

Guillem també acorda que si Ramon Berenguer I el necessita, i li ho fa saber de persona o per mitjà d'ambaixadors, l'ajudarà segons les seves possibilitats, a no ser que es trobi amenaçat pels seus veïns, els comtes de Cerdanya, Empúries, Rosselló i Carcassona, el vescomte de Narbona i l'arquebisbe de Narbona. Si Guillem no complís l'acord, sinó que el transgredís cometent «*forsfacturas sive malefactas*», i no les esmenés en el termini de sis mesos després que n'hagués estat requerit, Ramon Berenguer I tindria la plena potestat de la penyora que Guillem li dóna: el castlà de Finestres, Ramon Ademar, vassall seu. Mort aquest, en el termini de tres mesos es constituïran en penyora la seva dona i els seus fills, si tenen els dos castells de Finestres, o bé el castlà o castllans que els tinguin. Per a més seguretat encara, si Guillem incomplia aquests acords i no s'esmenava en el termini de tres mesos, el castell de la Guàrdia del Ripollès, amb la seva castlania i el seu castlà, Ramon Bernat o, si fos mort, la seva dona i els seus fills o el castlà que el tingués passarien a la potestat de Ramon Berenguer I.⁽¹²⁾

Al final del document, una breu i inconcreta referència al feu i a les penyores que Ramon Berenguer I dóna o donarà a Guillem II permeten sospitar que la convinença que hem resumit i que conté els compromisos contrets per Guillem II devia anar acompanyat d'un document similar en el qual constarien els compromisos de Ramon Berenguer I.⁽¹³⁾ En tot cas, va ser un acord de pau important, negociat davant d'una àmplia assemblea de barons en la qual, entre molts altres, hi havia el comte de Besiers, el fill del vescomte de Narbona, Ramon Ademar, Bernat de Navata, Amat Eldric, Dalmau Bernat de Peratallada i els germans de Ramon Berenguer I, Sanç Berenguer i Guillem Berenguer.

ESPOSALLES

Complement de la pau negociada tres mesos després, l'11 de desembre de 1054, es pactava el matrimoni de Guillem II de Besalú amb Llúcia de la Marca, la cunyada i afillada de Ramon Berenguer I. Com establia la tradició goda, en penyora del projectat matrimoni es van redactar dos documents: una *scriptura dotis* i una *scriptura donacionis causa sponsalicii*. En el preàmbul del primer document es diu que les noces han de ser precedides de l'instrument dotal, i que aquest contracte públic, més l'esponsalici que per ell es dóna, és el que confereix dignitat i fermesa a la unió matrimonial: «Es coneix que l'obra de les noces té el noble ornament de la

dignitat en això: si aquesta obra és precedida de manera evident d'escriptures dotals. Doncs en el matrimoni on cap donació esponsalícia no fos donada ni escrita, quin testimoni hi podria haver de futura dignitat?» Com requeria la tradició, per aquest document Guillem II de Besalú posava a la lliure disposició de Llúcia la desena part dels seus béns: «*Per hanc scripturam dotis tibi Luciae dono atque concedo et trado de omnibus rebus meis quas visus sum habere et possidere mobilibus et immobilibus, decimam partem in quibuscunque locis et rebus subsistat predicta decima pars.*»⁽¹⁴⁾

Com si aquesta donació no fos suficient, d'acord amb una convinença (no conservada) escrita entre Ramon Berenguer I, Almodis i Guillem II, aquest donava a Llúcia, per raó d'esponsalici, («*dono tibi causa sponsalicii*») el domini i potestat sobre tota la terra compresa entre el riu Llobregat, el coll de Cannes i Sant Pau de Segúries, és a dir, el comtat de Berga i el comtat de Ripoll, amb tots els seus castells, esglésies, roques, puigs, boscos i dominatures, i les abadies de Sant Joan de les Abadesses i Santa Maria de Ripoll, amb la condició que Llúcia («*dono atque concedo tibi iamdictae Lucie sponse mee*») ho tingui de per vida i després passi als fills d'ambdós.⁽¹⁵⁾

Ambdues escriptures, encara que redactades per escrivans diferents, porten la mateixa data (11 de desembre de 1054) i estan parcialment autenticades pels mateixos testimonis.

RUPTURA

És possible que a Barcelona, davant la pressió ambiental, el comte de Besalú hagués fet més concessions de les volgudes. I també és possible que, amb posterioritat a les convinençes i a les esposalles de 1054, la posició política de Ramon Berenguer I i Almodis s'afeblís. El cas és que a Guillem II li degué semblar imprudent i innecessari perseverar en l'aliança projectada, els termes de la qual incomplí totalment: no va lliurar o no va donar efectivament la potestat dels castells de Finestres i Colltort (Garrotxa) a Ramon Berenguer I ni formalitzà el matrimoni amb Llúcia de la Marca. Ben al contrari, entre 1054 i 1057, realitzà noves cavalcades pels dominis del comte de Barcelona.

Llavors, seguint les pautes d'arranjament de conflictes pròpies de l'època feudal, Ramon Berenguer I, a més de defensar-se per les armes, va fer redactar una llista dels torts o forfets que el seu vassall li havia fet (*querella*). Aquestes relacions de greuges, dites *rancures*, *querimoniae*, *querelles* o *clams*, eren un element essencial dels processos que enfrontaven els senyors feudals entre ells.⁽¹⁶⁾ I això és explicable: com que els conflictes entre feudals generalment acabaven amb compromisos negociats o laudes dictats per àrbitres escollits per les parts, per a la resolució final, que quasi sempre incloïa compensacions mútues, calia que tothom aportés la llista dels danys que havia sofert.

En el llistat de *querelles*, Ramon Berenguer I («*Istae sunt querelae quas habet dominus Remundus comes de Guillelmo comite Bisuldunensi*») va anotar que, tot i que Guillem II de Besalú estava lligat a ell per la fidelitat i l'homenatge, i pel feu o béns que li havia donat («*predictus Remundus comes dedit ei suum avere*»), havia trencat les seves promeses: l'havia desafiat i havia cavalcat per les seves terres fent-hi mal («*Et predictus Guillelmus comes acuntavit iamdictum Remundum comitem et cavalcavit in suam terram et fecit ibi malefacta*»); no li havia lliurat les penyores promeses ni la carta de possessió dels castells de Finestres i Colltort (Garrotxa); també li havia posat ostatsges per deu mil sous i havia negligit de lliurar-los-hi; havia convingut amb ell que si algun dels ostatsges moria, un altre ocuparia el seu lloc, però Guillem no havia complert el compromís; a més, havia desafiat Ramon Berenguer I dient que li faria perdre l'honor i els vassalls, i que el capturaria i li faria pagar rescate; havia construït fortaliseses en la frontera de la terra de Ramon Berenguer; havia trencat el pacte de matrimoni amb Llúcia; també havia posat la comtessa dona del comte Ramon Berenguer I com a fiadora per cinc-cents sous al comte Ponç d'Empúries i havia negligit de lliurar-la.⁽¹⁷⁾

La impressió és que els comtes de Besalú i Barcelona estan en guerra, però en una guerra feudal a petita escala. Segurament es tracta d'escaramusses frontereres que afecten els habitants pagesos i les guarnicions dels castells a banda i banda de la frontera. Si hem de fer confiança a l'escrit de Ramon Berenguer I, el comte de Besalú l'enganya amb les fiances i els ostatsges, i l'amenaça de paraula i d'obra (aixecant castells contra ell), com si fos prepotent. Fa l'efecte que la causa principal del conflicte era el destí dels castells de Finestres i Colltort (Garrotxa), cobejats per ambdues parts. Però en un món com aquell en què no hi havia instàncies jurídiques superiors ni lleis escrites, la ruptura dels compromisos negociats i de la paraula donada, que haurien de ser garantits amb el lliurament d'ostatsges i fiances, és també una greu infracció, potser la principal. Altrament, com podria funcionar l'ordre social si no era en base als compromisos de persona a persona? Per això, la llista de greuges s'obre amb la ruptura de la fidelitat jurada i es tanca amb la ruptura del pacte de matrimoni que Guillem havia signat.

No és únicament Besalú i Barcelona o els seus comtes. Fa l'efecte que els episodis de violència van sovintejar el segle XI, i encara el XII, més que en altres èpoques. Basant-se en això, Duby, Bonnassie, Poly i altres han parlat de mutació o revolució feudal, indicant així un canvi social i polític de gran abast. És clar que cap societat no pot viure en estat de guerra durant molt de temps. Segurament, el que va passar llavors va ser que la societat es va instal·lar per un temps en un «ordre» inestable, sacsejat per períodes intermitents de violències, separades per paus també intermitents. Les desavinences entre Guillem II i Ramon Berenguer I corresponen als inicis d'aquest «ordre» inestable.

LA PAU

Així, tan precaris com els acords de 1054 van ser els desacords de 1055-1057. El 1057 la situació política general devia començar a decantar-se a favor de Ramon Berenguer I i Almodis, que resistien a la pressió de l'Església, la noblesa refractària a la legitimitat comtal i al grup de la comtessa-àvia Ermessenda. El cas és que el 4 d'octubre de 1057 els dos comtes es van reconciliar de nou, aquesta vegada de forma definitiva.

Tres documents ho mostren: una convinença en dos escrits i una escriptura de lliurament de penyores.

Segons la primera escriptura de convinença, Guillem II va prometre estar en l'homenatge i fidelitat de Ramon Berenguer I durant tota la vida i no desafiar-lo ni permetre que ningú ho fes per ell; no li prendrà, per tant, els seus comtats, terres i honors; ben al contrari, l'ajudarà a tenir i defensar totes les terres i l'honor contra tothom. Quan sigui requerit en nom d'aquesta convinença per a anar a la host amb Ramon Berenguer I, no negligirà de fer-ho, excepte si es tracta d'anar a lluitar contra els sarraïns, llavors el concurs de Guillem II serà voluntari. Com a garantia de bon compliment, el comte de Besalú posa en penyora el castell de Colltort (amb la castlania, l'edifici, els termes i les pertinences i amb qui tingui el castell) en profit de Ramon Berenguer I amb la mediació del bisbe Guillem de Vic, si és que vol tenir el castell de mans de Guillem II. Si el bisbe no volgués tenir el castell per Guillem II, aquest comte, de manera semblant, posaria el castell en penyora en profit de Ramon Berenguer I fent-lo a mans d'Eneas Mir d'Hostoles o del seu fill o fills amb la seva mare. En qualsevol cas, Guillem II no requerirà ni tindrà la potestat del predit castell mentre servís de penyora. Per consegüent, el comte Guillem II autoritza el bisbe de Vic o Eneas Mir o els seus descendents perquè no li donin potestat del castell mentre estigui en penyora. Cas d'incompliment d'aquests acords, el castell de Colltort passaria a la potestat de Ramon Berenguer I i qui el tingués, és a dir, el bisbe de Vic o Eneas Mir o els seus descendents, hauria de donar-ne la potestat al comte de Barcelona. L'acord devia ser de prou transcendència com perquè signessin com a testimonis onze fidels de Guillem II, entre els quals hi havia els vescomtes Gausbert de Castellnou i Guillem Dalmau i el castlà Ramon Ademar, de Finestres, i setze fidels de Ramon Berenguer I (el vescomte Ponç Guerau de Cabrera i membres de les cases de Montcada, Claramunt, Lluçà i Olost).⁽¹⁸⁾

En document a part, el mateix dia i davant dels mateixos testimonis, el castell de Colltort era efectivament donat en penyora en profit de Ramon Berenguer I amb el bisbe de Vic, però també amb Eneas Mir d'Hostoles⁽¹⁹⁾ a mans dels quals es posava el castell. Aquesta penyora es lliurava amb la condició que si Guillem II no complís els termes de la convinença anteriors, el bisbe de Vic i Eneas Mir (o els seus descendents) passessin, amb el castell, a la fidelitat de Ramon Berenguer I a qui

haurien de donar potestat del castell en el termini de seixanta dies de la confiscació. En aquest cas d'incompliment de la convenença per part seva, Guillem II els autoritza a canviar de senyor i a no haver de donar potestat del castell a ell, és a dir, a la persona del seu antic senyor.⁽²⁰⁾

Els acords així negociats, amb les penyores corresponents, es van concloure amb la redacció d'un document afegit («*Et propter has convenientias et (...) pignora suprascripta*»), complement de la convenença, que liquidava els greuges mutus i sortia al pas de noves amenaces: Ramon Berenguer I i Almodis diuen posar fi a totes les querelles que tenen fins al present, és a dir, sobre Llúcia, que havien donat a Guillem II, i sobre totes les causes per les quals s'havien querellat amb el comte de Besalú i totes les convinences i penyores fetes amb ell en el passat. De tot això s'exceptuava, però, la tinença dels castells de Finestres i Colltort, amb la seva castlania, que Guillem II havia rebut de la mà de Ramon Berenguer I,⁽²¹⁾ la convenença ara acabada de signar i la fidelitat que Guillem II havia jurat a Ramon Berenguer I.

Semblantment, Guillem II va posar fi a les querelles que tenia de Ramon Berenguer I i Almodis, i a les convinences que aquests li havien fet temps enrere. També, el comte de Besalú va convenir amb el de Barcelona que, de la fortalesa de Vilademuls (Pla de l'Estany), faria destruir tot quant havia construït d'ençà del dia que s'havia encomanat a Ramon Berenguer I, i no ho refaria. I si no ho fes, Ramon Berenguer I podria aixecar un castell al puig de Guialbes⁽²²⁾ sense suscitar la rancúnia i la ira de Guillem II. I Ramon Berenguer I va convenir amb Guillem II que si feia el castell de Guialbes no li donaria cap dels homes de Guillem.⁽²³⁾ I després que el comte de Barcelona hagués construït el castell de Guialbes, tot el que el comte de Besalú fes destruir de llarg, ample i alt en el de Vilademuls, així faria el comte de Barcelona en el seu castell de Guialbes, de tal manera que si Guillem II fes destruir tot el castell de Vilademuls, Ramon Berenguer I faria semblantment amb el de Guialbes. Aquest pacte es va fer en presència de vint-i-set testimonis, els mateixos dels dos documents anteriors, és a dir, onze fidels del comte de Besalú i setze del comte de Barcelona.⁽²⁴⁾

Fa l'efecte que aquest cop la pau va ser duradora. Per aquest pacte Ramon Berenguer I recuperava el control de la situació i la preeminència feudovassallàtica sobre Guillem II de Besalú, el qual, però, s'alliberava dels seus compromisos matrimonials amb Llúcia de la Marca, que el 1058 es casaria amb Artau I de Pallars Sobirà, comtat on viuria encara molts anys (m. 1090) i tindria un rellevant paper polític com a comtessa regent.⁽²⁵⁾ Guillem, en canvi, moriria (1066) nou anys després de la reconciliació amb Ramon Berenguer I, assassinat per instigació dels seus propis parents i consellers, segons les *Gesta*. El comte de Barcelona, al seu torn, va morir el 1076 després d'haver estès al conjunt de la noblesa acords negociats (*convenientiae*)

del tipus que aquí hem examinat, i que li serviren per a establir les bases del principat feudal català.

Els tres destins personals que en aquestes ratlles hem evocat es van creuar uns anys particularment difícils de la història catalana, en una època que la guerra i la pau es teixien i desteixien amb sorprenent facilitat, quan els castells i les cavalcades expressaven el poder, i les dones dels guerrers (esposes, filles, germanes, cunyades) eren un preuat instrument d'aliança.

NOTES

- (1) - El relat del rapte d'Almodis, procedent del cronista àrab al-Bakrí, i copiat per al-Himyari, es troba a LÉVI-PROVENÇAL, E. *La Péninsule Ibérique au Moyen Âge, d'après de Kitàb Ar-Rawd almitar Fi Habar Al-Aktar*, Leyde, 1938, pàg. 54-55. Hi ha traducció castellana a M.P. MAESTRO GONZÁLEZ, València, 1963, pàg. 91-94. Vegeu també P. BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera*, I. Barcelona, 1979, pàg. 308-309, i M. AURELL, *Les noces du comte*. París, 1995, pàg. 261.
- (2) - SOBREQÜÉS, S. *Els grans comtes de Barcelona*. Barcelona, 1961, pàg. 63-64; P. BONNASSIE, *Catalunya*, I. Pàg. 442-443, i II, 99; AURELL, *Les noces*. Pàg. 263-265.
- (3) - SOBREQÜÉS, S. *Els grans comtes*, pàg. 56-57, i BONNASSIE, *Catalunya*, II, pàg. 86-96.
- (4) - BONNASSIE, *Catalunya*, II, pàg. 96-99.
- (5) - BONNASSIE, *Catalunya*, II, pàg. 99.
- (6) - En aquestes disputes, que es remunten almenys a la segona meitat del segle X, els comtes de Besalú i Girona (que ho eren també de Barcelona) es barallaven pel traçat de la frontera entre aquests comtats, en el punt de contacte entre les comarques de la Garrotxa, el Gironès i la Selva, concretament a la serralada Transversal, per la serra de Finestres i del Corb, aigües amunt de la riera de Llémena i del riu Brugent, que rega la plana d'Hostoles, on hi havia els castells de Finestres, Colltort, Puig-alder i Hostoles. Vegeu J.M. SALRACH, «El comte Guifré de Besalú i la revolta de 957», a *Amics de Besalú. II Assemblea d'estudis del seu comtat*. Olot, 1973, pàg. 24-27.
- (7) - Sobre Llúcia de la Marca, vegeu M. AURELL, «Mariage et pouvoir en Catalogne: Lucia de la Marche (ca. 1030-1090), comtesse de Pallars Sobirà», *Mélanges G. Duby*, I. Aix-en Provence, 1992, pàg. 53-67.
- (8) - Ídem, pàg. 54.

- (9) - BARRAUDIHIGO, L. i MASSÓ i TORRENTS, J. *Gesta comitum Barcinonensium*. Barcelona, 1925, VI, 8-13.
- (10) - ACA, *Cancelleria*, Ramon Berenguer I, pergamins, carpeta 12, núm. 154.
- (11) - Sobre el castells de Finestres i Colltort i el fet que aquest i altres documents esmentin dos castells de Finestres, vegeu F. DEL CAMPO i JORDÀ, *Castells medievals. 37 castells de la Garrotxa*. Figueres, 1989, pàg. 45-46 i 54-56. També *Catalunya Romànica. IV. La Garrotxa*. Barcelona, 1990, pàg. 316-317 i 325-326.
- (12) - Sobre el castell de la Guàrdia, al municipi de les Lloses (Ripollès), que figura com a propietat del comte de Besalú en el testament de Bernat Tallaferro (1021), vegeu *Catalunya Romànica, X. Ripollès*. Barcelona, 1987, pàg. 29.
- (13) - Probablement el feu donat per Ramon Berenguer I a Guillem II serien els mateixos castells de Finestres i Colltort, que el comte de Besalú hauria donat (la potestat) al de Barcelona amb la condició de recuperar-los en feu. Aquesta pràctica del feu de represa va ser usada per Ramon Berenguer I amb molt d'èxit per recuperar el control superior de la noblesa i dels castells dels seus comtats.
- (14) - ACA, *Cancelleria*, Ramon Berenguer I, pergamins, carp. 12, núm. 156.
- (15) - ACA, *Cancelleria*, Ramon Berenguer I, pergamins, carp. 12, núm. 157.
- (16) - Sobre aquesta mena de documents vegeu J.M. SALRACH, «Agressions senyoriales i resistències pageses en el procés de feudalització (segles IX-XII)», a *Revoltes populars contra el poder de l'Estat*. Barcelona, 1992, pàg. 11-29.
- (17) - ACA, *Cancelleria*, Ramon Berenguer I, pergamins, carp. 19, núm. 35 s.d.
- (18) - ACA, *Cancelleria*, Ramon Berenguer I, pergamins, carp. 13, núm. 210.
- (19) - Si no es tracta d'un formalisme jurídic, aquesta donació del castell amb els seus dos feudataris (el bisbe de Vic i Eneas Mir) fa pressuposar que, després de la redacció de la convenença hi va haver un acord del bisbe i d'Eneas Mir per fer-se'n càrrec conjuntament.
- (20) - ACA, *Cancelleria*, Ramon Berenguer I, pergamins, carp. 13, núm. 211.
- (21) - Segurament, com dèiem abans, aquests castells, tinguts pel comte de Besalú arran d'una donació o venda o acord entre Berenguer Ramon I i Guillem I havien estat el motiu principal dels conflictes entre Guillem II i Ramon Berenguer I. Per l'acord de l'11 de setembre de 1054 Guillem II els hauria donat a Ramon Berenguer I a canvi de recuperar-los en feu o tinença, com diu aquest document, que encara que no sigui datat hem de suposar que es va fer el 4 d'octubre de 1057, com els altres dos documents que acabem de resumir. L'anul·lació dels acords de 1054 en profit dels de 1057 no podia afectar els castells de Finestres i Colltort, almenys el de Colltort, altrament Guillem II no l'hauria pogut posar en penyora. D'altra banda, si el problema seguia essent la possessió d'aquests dos castells, una bona manera de resoldre'l era aquesta de compartir-ne la possessió: ambdós els tindria Guillem II en tinença de Ramon Berenguer I, però el de Colltort l'encomanaria o subinfeudaria a homes de confiança d'ambdós, el bisbe de Vic i Eneas Mir d'Hostoles.
- (22) - Castell de Guialbes, al costat de l'església parroquial de Sant Esteve de Guialbes, enfront del castell de Vilademuls. Tota aquesta zona pertany avui al municipi de Vilademuls (Pla de l'Estany). Vegeu a *Catalunya Romànica. V. El Gironès. La Selva. El Pla de l'Estany*. Barcelona, 1991, pàg. 371.
- (23) - En referència segurament als homes que el castlà i els cavallers de Guialbes poguessin capturar o a aquells homes que fugissin de la potestat de Guillem II per a refugiar-se en la de Ramon Berenguer I.
- (24) - ACA, *Cancelleria*, Ramon Berenguer I, pergamins, carp. 19, núm. 5.
- (25) - AURELL, *Mariage et pouvoir*, pàg. 59-62.